

ชุดโครงการวิจัย
ประเมินสถานภาพองค์ความรู้
เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อย
ในประเทศไทย

โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานวิจัยหมายเลข ๕
สภาพการประกอบอาชีพของชาวเขาในประเทศไทย
โดย
นายภูศักดิ์ ธรรมศาล
นายปรีดา กุณามา

ผลงานผลการวิจัยเบื้องต้นนำเสนอในการประชุมทางวิชาการ
ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้
เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อย
ในประเทศไทย
ณ โรงแรมเอสดี อเวนิว
ระหว่างวันที่ ๓-๔ มิถุนายน ๒๕๔๑

ชุดโครงการวิจัย
ประเมินสถานภาพองค์ความรู้
เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อย
ในประเทศไทย

.....
โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานวิจัยหมายเลข ๕
สภาพการประกอบอาชีพของชาวเขาในประเทศไทย
โดย
นายภูศักดิ์ ธรรมศาล
นายปรีดา ภูณามา

รายงานผลการวิจัยเบื้องต้นนำเสนอในการประชุมทางวิชาการ
ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้
เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อย
ในประเทศไทย
ณ โรงแรมเอสดี อเวนิว
ระหว่างวันที่ ๑-๔ มิถุนายน ๒๕๔๑

รายงานวิจัยภายใต้

ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้

เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานวิจัยหมายเลข ๑ :	สถานภาพของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย
รายงานวิจัยหมายเลข ๒ :	การศึกษาของชาวเขาในประเทศไทย
รายงานวิจัยหมายเลข ๓ :	พฤติกรรมสุขภาพของชาวไทยบนพื้นที่สูง
รายงานวิจัยหมายเลข ๔ :	ปัญหาสุขภาพอนามัยของชาวเขาและชนกลุ่มน้อย
รายงานวิจัยหมายเลข ๕ :	สภาพการประกอบอาชีพของชาวเขาในประเทศไทย
รายงานวิจัยหมายเลข ๖ :	ปัญหาการประกอบอาชีพของชาวเขาและชนกลุ่มน้อย
ในประเทศไทย
รายงานวิจัยหมายเลข ๗ :	ชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ฯ
รายงานวิจัยหมายเลข ๘ :	โสเภณีชาวเขาและชนกลุ่มน้อยกับขบวนการค้าหญิง
ในประเทศไทยและข้ามชาติ
รายงานวิจัยหมายเลข ๙ :	ประสิทธิผลและการประเมินโครงการพัฒนาชาวเขา
และชนกลุ่มน้อย ทั้งภาครัฐและเอกชนในประเทศไทย
รายงานวิจัยหมายเลข ๑๐ :	สิทธิของชนกลุ่มน้อยในกฎหมายระหว่างประเทศ
รายงานวิจัยหมายเลข ๑๑ :	สภาพความเป็นอยู่และปัญหาของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง
อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก
รายงานวิจัยหมายเลข ๑๒ :	บทสังเคราะห์สถานภาพและการดำรงชีวิตของ
ชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

รายงานผลการวิจัยเบื้องต้นนำเสนอในการประชุมทางวิชาการ หมายเลข ๕
“สภาพการประกอบอาชีพของชาวเขาในประเทศไทย”

โดย นายภูศักดิ์ ธรรมศาล

นายปรีดา กุณามา

ภายใต้ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้

เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

ณ โรงแรมเอสดี อเวนิว กรุงเทพมหานคร

ระหว่างวันที่ ๓-๔ มิถุนายน ๒๕๔๑

โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

จัดพิมพ์โดย คณะวิจัยโครงการวิจัยชุดประเมินสถานภาพองค์ความรู้

เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

พิมพ์ครั้งที่ ๒ กันยายน ๒๕๔๑

นางสาวพัชรินทร์ ชาลาประศาสน์

บรรณาธิการ

1. ชื่อโครงการวิจัย สถานภาพการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

หัวข้อย่อย สภาพการประกอบอาชีพของชาวเขาในประเทศไทย

2. ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัยและทีมงาน

- นายภูศักดิ์ ธรรมศาล นักวิจัยสังคมศาสตร์ 9 (ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านชาวเขา)
- นายปรีดา ภูณามา หัวหน้างานนโยบายพิเศษ สำนักงานส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง จังหวัดเชียงใหม่

1. สภาพและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

จากสถานการณ์ปัจจุบันสภาพความเป็นจริงในหมู่บ้านชาวเขา ปัญหาเศรษฐกิจนับว่าเป็นปัญหาใหญ่ในชุมชน และเป็นปัญหาเกี่ยวพันมาถึงวิถีชีวิตจากการดำรงชีวิตตามจารีตประเพณีที่ทำการปลูกพืชยังชีพเป็นอาชีพหลักอย่างเดียวไม่พอเพียงแก่การยังชีพ สืบเนื่องมาจากชาวเขาส่วนใหญ่ประสบปัญหาพื้นที่ทำกินถูกจำกัด ทำให้พื้นที่ทำกินไม่สอดคล้องกับจำนวนประชากรของชาวเขาที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จากเดิมเมื่อปี 2531 จำนวน 554,171 คน¹ เป็น 745,910 คน² ในปี 2538 และอีกประการหนึ่งคือ นโยบายของรัฐที่ได้กันพื้นที่ปลูกป่า และกันเขตต้นน้ำลำธาร (กฎหมายป่าไม้ที่แบ่งพื้นที่ออกเป็นกลุ่มน้ำชั้น 1 เอ ถือเป็นเขตต้นน้ำลำธาร) ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ทำไร่ของชาวเขา เมื่อประชากรเพิ่มขึ้น พื้นที่ลดลง ส่งผลให้ผลผลิตที่ได้จากไร่ไม่เพียงพอต่อการบริโภคของครอบครัว แม้ว่าชาวเขาจะปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวก็ตาม แต่พืชเศรษฐกิจเหล่านั้นก็ยังไม่บรรลุเป้าหมายเท่าที่ควร บางครั้งอาจก่อหนี้สินเพิ่มขึ้นอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากชาวเขาไม่มีความรู้ความชำนาญในด้านการปลูกพืชเหล่านั้น ประกอบกับผลผลิตต้องอาศัยตลาดเป็นตัวกำหนดราคาและคุณภาพ ซึ่งปัจจัยที่มีผลกระทบต่อคุณภาพของผลผลิตคือ การคมนาคมที่อยู่ห่างไกลและทุรกันดาร เพื่อความอยู่รอดของครอบครัว ชาวเขาต้องดิ้นรนประกอบอาชีพอื่นนอกเหนือจากอาชีพเกษตรกรรม เพื่อหารายได้ให้เพียงพอต่อค่าครองชีพ

¹สำนักงานสถิติแห่งชาติ, การสำรวจข้อมูลประชากรชาวเขาปี 2528 - 2531.

²กองส่งเสริมชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์, ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูงในประเทศไทย ปี 2538, น.10

นอกจากจะประสบปัญหาพื้นที่ทำกินในหมู่บ้านแล้ว ค่านิยมทางวัตถุได้เข้าสู่วิถีชีวิตของชาวเขา เช่น มีไฟฟ้าใช้ มีรถจักรยานยนต์ใช้ มีรถยนต์ใช้ ทำให้ค่าครองชีพของชาวเขาสูงขึ้นกว่าเดิมหลายเท่า ซึ่งเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดการอพยพแรงงานจากพื้นที่สูงสู่พื้นที่ราบและเป็นแรงงานที่ออกจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรม จากเหตุการณ์ดังกล่าว จึงได้กำหนดหัวข้อการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ สภาพการประกอบอาชีพชาวเขาในประเทศไทย ว่า ได้มีการศึกษาการประกอบอาชีพของชาวเขาในภาคเกษตรกรรมเท่าไร อุตสาหกรรมเท่าไร และภาคบริการเท่าไร สอดคล้องกับสถานะการณ์ปัจจุบันมากน้อยเพียงไร

2. วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษางานวิจัยและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของชาวเขาในประเทศไทย

3. ขอบเขตการศึกษา

- ศึกษางานวิจัย เอกสาร รายงาน และบทความของผู้ทรงคุณวุฒิ ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของชาวเขา
- ศึกษาเฉพาะกลุ่มชาวเขาที่อยู่บนพื้นที่สูง ครอบคลุมพื้นที่ 20 จังหวัด จำนวนประชากร 745,910 คน

4. ผลการศึกษา

4.1 ข้อมูลพื้นฐาน ด้านประชากรชาวเขา

ประชากรชาวเขาทั้งหมด 11 เผ่า ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่ 20 จังหวัด จำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น จำนวน 3,552 คน กลุ่มบ้าน 745,910 คน

ข้อมูลประชากรชาวเขาในประเทศไทย แยกตามเผ่า (พ.ศ. 2538)

เผ่า	กลุ่มบ้าน	จำนวนประชากร	ร้อยละ
1. กะเหรี่ยง (Karen)	2,017	353,110	47.34
2. แม้ว (Hmong)	242	111,677	14.97
3. เย้า (Yao)	184	41,697	5.59
4. อีเก้อ (Akha)	256	49,903	6.69
5. มูเซอ (Lahu)	447	82,158	11.01
6. ลีซอ (Lisu)	149	31,463	4.22
7. ลัวะ (Lua)	67	17,346	2.33
8. หัตถิ (Htin)	152	48,025	6.44
9. ขมุ (Khamu)	33	10,198	1.37
10. ทองซุ (Tongsu)	4	276	0.033
11. ผีตองเหลือง (Mlabri)	1	57	0.007
11 เผ่า	3,552	745,910	100.00

ที่มา : ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูงในประเทศไทย ปี 2538 กองส่งเสริมชาวเขา
กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

4.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวเขา

ลักษณะการผลิตของชาวเขาสามารถแบ่งได้ตามรูปแบบการใช้ที่ดิน ดังนี้

การทำไร่เลื่อนลอย เป็นการทำไร่แบบเลื่อนลอยจริงๆ โดยการถางป่าแล้วเผาก่อนเตรียมดิน เพื่อเพาะปลูก เมื่อใช้ที่ดินจนหมดความอุดมสมบูรณ์แล้วก็จะย้ายที่ใหม่ จากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่งโดยไม่กลับไปใช้ที่เดิมอีก ชาวเขาที่ใช้วิธีนี้มักปลูกเป็นพืชไร่ได้

การทำไร่หมุนเวียน ชาวเขาจะทำไร่แบบถางและเผาเช่นเดียวกับวิธีแรก แต่จะทำการหยุดพักไร่หลังจากใช้ที่ดินไปแล้วก็ทิ้งไว้ให้ป่าเติบโตอีกครั้งหนึ่ง ชาวเขาจะกลับมาทำการเพาะปลูกซ้ำอีกในรอบ 5 - 10 ปี ชาวเขาที่เพาะปลูกในลักษณะนี้มักมีถิ่นที่อยู่ถาวร การทำไร่ก็จะเป็นวงจรอยู่รอบๆหมู่บ้าน และการทำการเพาะปลูกเพื่อยังชีพเท่านั้น

การทำนาดำ เป็นวิธีการผลิตอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นสัดส่วนกับการทำไร่แบบหมุนเวียน ถ้าหากมีเนื้อที่ที่เหมาะสมสำหรับทำนาขั้นบันไดมาก การทำไร่แบบหมุนเวียนก็จะลดน้อยลง

ลักษณะของสังคมชาวเขา สังคมชาวเขามีศูนย์รวมอยู่ในระดับหมู่บ้านเท่านั้น ไม่มีหัวหน้าเผ่าปกครอง หมู่บ้านชาวเขาเผ่าหนึ่งอาจจะกระจัดกระจายปนกับหมู่บ้านชาวเขาอีกเผ่าหนึ่งก็ได้

ในสังคมชาวเขาโดยทั่วไป การปกครองดูแลจะอยู่ในความรับผิดชอบของผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งรับผิดชอบในการรักษาความสงบสุข ค້อนรับแขกผู้มาเยือนและติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในหมู่บ้านที่มีความพร้อมมากกว่า ผู้นำหมู่บ้านจะได้รับการสนับสนุนและชี้นำโดยกลุ่มผู้อาวุโส โดยทั่วไปชาวเขาจะเชื่อในลัทธิบูชาผี หมอผีประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่คอยดูแลการประพาดิปฏิบัติของชาวบ้าน ซึ่งปัจจุบันหมู่บ้านชาวเขาส่วนใหญ่ ได้เข้าอยู่ในเขตการปกครองของรัฐในรูปแบบการปกครองท้องถิ่น ได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอและจังหวัด หัวหน้าหมู่บ้านนอกจากจะมีความสำคัญตามหน้าที่พื้นฐานแล้ว ยังเป็นตัวแทนของรัฐในการปกครองดูแล และบริการชาวบ้านอีกด้วย

4.3 การสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของชาวเขาในประเทศไทย

(1) ข้อจำกัดด้านข้อมูล

ประการแรก ยังไม่มีงานศึกษาวิจัยที่เป็นการศึกษาเฉพาะการประกอบอาชีพชาวเขาจะมีก็เพียงแต่เป็นหัวข้อย่อยของการศึกษาบางเรื่อง เช่น การประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรบนพื้นที่สูง การสำรวจความต้องการ และปัญหาเศรษฐกิจและสังคมของชาวเขา และบางประเด็นก็เป็นการศึกษาบางเผ่า บางแห่ง ไม่ครอบคลุมชาวเขาทั้งหมด เช่น แนวโน้มการอพยพแรงงานออกนอกภาคเกษตรของอีก้อ การสำรวจข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้านชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ ของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ประการที่ 2 ผลงานการศึกษาวิจัย การรายงาน และบทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพชาวเขาที่มีอยู่ค่อนข้างล้าหลัง ไม่สอดคล้องกับสถานะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมากในปัจจุบัน ดังนั้นผลการศึกษาบางประเด็นจึงไม่สามารถสรุปทิศทางและแนวโน้มได้

(2) ผลการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการประกอบอาชีพชาวเขาในประเทศไทย

จุดมุ่งหมายของการศึกษาสถานภาพการประกอบอาชีพของชาวเขาในประเทศไทย คือ ศึกษาปริมาณการประกอบอาชีพของชาวเขาในสัดส่วนของภาคเกษตรกรรมเท่าไร ภาค-

อุตสาหกรรมเท่าไร และภาคบริการเท่าไร ซึ่งผู้ที่ได้ศึกษาค้นคว้ามาก่อนต่างก็แยกกิจกรรมของการประกอบอาชีพตามที่สำรวจพบมา ไม่ได้เป็นบรรทัดฐานเดียวกัน จึงขอความเข้าใจในการจัดหมวดหมู่ของการประกอบอาชีพ ดังนี้

ภาคเกษตรกรรม ได้แก่ การทำงานในการกสิกรรม คือการ เพาะปลูก ไล่เลี่ยสัตว์ ซึ่งกิจกรรมที่ชาวเขาทำคือ ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ประมง

ภาคอุตสาหกรรม ได้แก่ การเข้าทำงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ การประกอบอาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือน และการค้าขายโดยการตั้งร้านค้าในหมู่บ้าน หรือออกไปตั้งร้านค้าในเมืองนอกถิ่นภูมิลำเนาของตนเอง

ภาคบริการ ได้แก่ การทำงานในการให้บริการ ซึ่งส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพรับจ้าง แต่ไม่ใช่รับจ้างในภาคเกษตรกรรมหรืออุตสาหกรรมในครัวเรือน ได้แก่ การรับจ้างในร้านอาหาร โรงแรมต่าง ๆ รับจ้างทำงานบ้าน (ลูกจ้าง) ลูกจ้างของรัฐบาลหรือองค์กรของรัฐก็ถืออยู่ในภาคบริการ และรวมถึงการให้บริการทางเพศของหญิงบริการด้วย

นอกภาคเกษตร ได้แก่ การทำงานทั้งภาคอุตสาหกรรมและการทำงานในภาคการให้บริการรวมกัน

จากการศึกษาสำรวจของกรมประชาสงเคราะห์ โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาร่วมกับสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำรวจความต้องการและปัญหาเศรษฐกิจและสังคมของชาวเขาทุกเผ่า เมื่อ พ.ศ. 2526 จากจำนวนศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา 6 ศูนย์ ครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด พบว่า การประกอบอาชีพชาวเขาทั้ง 6 ศูนย์ฯ ครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด ประกอบอาชีพดังนี้ (ตารางข้างล่าง)

ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ ชาวเขา	เกษตรกรรม (ร้อยละ)	อุตสาหกรรม (ร้อยละ)	การให้บริการ (ร้อยละ)	อื่นๆ/ว่างงาน (ร้อยละ)
1. ศูนย์ฯ จ.กาญจนบุรี (รวม จ.ราชบุรี)	88.1	3.8	1.5	6.6
2. ศูนย์ฯ จ.กำแพงเพชร	88.9	-	8.2	2.9
3. ศูนย์ฯ จ.เชียงราย	67.2	2.0	19.6	11.2
4. ศูนย์ฯ จ.เชียงใหม่	56.3	2.1	34.7	6.9
5. ศูนย์ฯ ตาก (รวม จ.สุโขทัย)	93.9	2.3	2.2	1.6
6. ศูนย์ฯ จ.น่าน	86.5	4.5	4.4	4.6
รวม (เฉลี่ย)	80.15	2.45	11.77	5.63

หมายเหตุ อื่นๆ ได้แก่ การเก็บของป่าล่าสัตว์ และการไม่ได้ปฏิบัติงานในเชิงเศรษฐกิจ

จากการศึกษาข้างต้นจะเห็นว่าการประกอบอาชีพของชาวเขา ในภาคเกษตรกรรมมีมากที่สุด เฉลี่ยร้อยละ 80.15 รองลงมา ได้แก่ ภาคการให้บริการ ร้อยละ 11.77 น้อยที่สุด ได้แก่ ภาคอุตสาหกรรม ร้อยละ 2.45 และการทำงานในภาคบริการนั้นจะเห็นว่า จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงรายมีการทำงานในภาคนี้สูงถึง ร้อยละ 34.7 และ 19.6 ตามลำดับ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากว่า จังหวัดเชียงใหม่และเชียงรายเป็นเมืองท่องเที่ยว และมีการประกอบอาชีพในภาคบริการมากกว่า จังหวัดอื่น ในส่วนภาคอุตสาหกรรมนั้นมีจำนวนชาวเขาประกอบอาชีพน้อยเพียง ร้อยละ 2.45 เท่านั้น และคิดว่าส่วนใหญ่คงเป็นการตั้งร้านค้าภายในหมู่บ้าน (ซึ่งจัดอยู่ในอุตสาหกรรมในครัวเรือน) มากกว่า แรงงานที่เข้าไปรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมจริง ๆ คงมีน้อยมากเนื่องจากแรงงานเหล่านี้เป็นแรงงานฝีมือต่ำ (Unskill) และภาษาพูด วัฒนธรรม-ประเพณี ในการดำรงชีวิตก็แตกต่างจากคนพื้นราบ จึงทำให้แรงงานชาวเขาในช่วงนั้นไม่นิยมทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม แต่ในปัจจุบันเหตุการณ์ได้เปลี่ยนไปมาก แรงงานชาวเขาที่มีความรู้ มีฝีมือ ต่างก็หันมาประกอบอาชีพรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น

หากมองว่าการศึกษาสำรวจในครั้งนั้น สำรวจเพียง 6 ศูนย์ฯ 8 จังหวัด จะถือเป็นภาพรวมของชาวเขาทั้งหมดได้หรือไม่ คิดว่าน่าจะได้ เนื่องจากเมื่อเปรียบเทียบปริมาณของชาวเขาทั้ง 8